

Péntek János

A belső tagolódás kérdése a moldvai magyarban a szóföldrajz alapján

1. Meglehetősen nagy múltja van a moldvai magyarokkal foglalkozó szakirodalomban annak a felismerésnek, hogy ők kétfélék: *csángók* és *székelyek*. Így ír róluk 1841-ben Petrás Incze János, majd Jerney János (*csángó-magyar* és *székely-magyar* csoportot különböztetve meg) (hivatkozva Halász 1999: 33). Szabó T. Attila előbb 1959-ben megjelent, majd 1981 kötetben újraközölt tanulmányában (Szabó T. 1959/1981) áttekintette a csángókutatás történetét a nyelvtudomány szemszögéből. A korai jelzések, beszámolók érthetően a kuriózumokat jelzik, a moldvai csángók archaikus, részben a székelyektől eltérő nyelvét, a mássalhangzók ejtésében föltűnő különbségeket. A moldvain belüli eltérések jelzésére ebben a szemlében Szabó T. Attila elsőként Kováts Ferenc útinaplóját említi, amely *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhonban* címmel jelent meg 1870-ben Marosvásárhelyen. Kováts a két évvel korábban tett utazásuk tapasztalata alapján jelzi, hogy eltér egymástól a Tatros és Tázló melletti „székely települések” lakosainak nyelve a csángó magyarokétól. Az előbbieket „nyelv tekintetében az erdélyi székely beszédmódjától miben sem különböznek, addig a csángó magyarok sajátyszerű dialectussal bírnak, mely abban áll, hogy selypeskedő gyermek módjára ejtvén ki a szavakat, s helyett mindenütt sze-t, cs helyett cz-t használnak...”, „Szeretik a kicsinyítő szókat...” „Egyébként tisztán és érthetően ejtik ki a magyar szókat, nem nyújtván azokat, mint a székelyek” (idézi Szabó T. 1959/1981: 489).

Lükő Gábor 1936-ban megjelent munkájában kísérletet tesz a moldvai magyar két altípusa fontosabb hangtani és szóföldrajzi különbségeinek összehasonlító ismertetésére is. Lükő fontos szóföldrajzi adatait később, a negyvenes évek végén, a moldvai nyelvföldrajzi kutatás kérdőívének összeállításakor is figyelembe vették. Már Lükőt is zavarja, hogy a *csángó* megjelölést számos más, főképpen a peremterületeken élő, oda sodródott magyar népcsoportra használják. Tudomásul veszi ezt a tény, a *csángó* nevet a moldvaiakra is vonatkoztatja, noha jelzi, hogy ők magukat *magyarnak*,

illetőleg *székely-magyar*nak tartják (Lükő 1936: 9). A moldvai magyarok nyelvében, népi kultúrájában számára már egészen nyilvánvaló különbségek alapján munkájában *moldvai-székely* és *moldvai-magyar* néven különbözteti meg őket. A magyar nyelvöldrajzi munkálatokat megelőzően saját gyűjtése alapján készíti el nyelvi jelenségeket szemléltető térképlapjait, szóföldrajzi elemzései pedig a tagoltság fontos tényeit tárják föl (Lükő 1936: 72–82).

Szabó T. Attila említett tanulmányát már a kolozsvári tanszéki munkacsoport nyelvöldrajzi anyaggyűjtésének tapasztalatai, részbeni eredményei alapján írta meg. Ennek a munkának az egyik fontos eredményét éppen abban látja, hogy „...alapvetően és – legalábbis mi úgy hisszük – véglegesen tisztáztuk a csángóságon belül jelentkező nyelvjárási tagozódást. Ennek eredményeképpen ma már világosan látjuk, hogy a moldvai csángó-magyarságon belül [...] három nyelvjárási, sőt – bátran mondhatjuk – ennek megfelelően három néprajzi csoport jelölhető ki” (Szabó T. 1959/1981: 518). És következik az „északi-csángók”, a „déli-csángóság” és az „ún. székelyes-vagy székely-csángók” településeinek felsorolása annak jelzésével, hogy a nyelvcsere mely fázisában található az egyes településeken élő magyarok (Szabó T. 1959/1981: 518–520).

Benkő Loránd abban az előadásában, amelyet 1988-ban az Akadémián tartott, meggyőző nyelvöldrajzi fejtegetéseihez bizonyító anyagként *A magyar nyelvjárások atlasza* és az egy évvel korábban megjelent *Székely nyelvöldrajzi szótár* adatait is hasznosíthatta (megjelent változatában: Benkő 1990). A népcsoport megjelölésében Lükővel mondhatni ellenkező álláspontra helyezkedik, jogosan hivatkozva arra, hogy 1. szaktudományi szinten elfogadhatatlan a *csángó*nak a köznyelvben elterjedt, kritikátlan használata, 2. a *moldvai-magyar* és a *moldvai-székely* megkülönböztetés pedig mintegy elkülöníti a *székelyt* a *magyartól*, és ez azt sugallhatja, hogy a székelyek nem magyarok. Ezért ő a *csángó* megnevezés használatának leszűkítését javasolja a moldvai magyarok északi és déli csoportjára *moldvai csángó* jelzős kapcsolatban, a többiek pedig a *moldvai székelyek*.

Saját alábbi elemzésünkben is tekintettel voltunk hipotézisként Benkő következő megállapítására: „A Románvásár vidéki és a Bákó vidéki csángóságnak [...] az alapvető nyelvi egyezése e népcsoportoknak föltétlenül közös származására, viszonylag egységes települési folyamatára utal, ezért a továbbiakban a két: északi és déli részleg távolabbi nyelvi kapcsolatainak problematikáját együttesen tárgyalhatjuk” (Benkő 1990: 23). Abban is egyet lehet érteni Benkő Loránnal, hogy „...e kérdésben csak a magyar nyelvi összefüggések keretében lehet és szabad mozogni, következésképpen a ma-

gyar összehasonlító nyelvjárástant szükséges segítségül hívni...” (Benkő 1990: 19). Ezzel indokoltan hártja el a moldvai magyarok idegen eredetének feltételezését is.

A tagolódás és az eredet kérdésében is legbiztosabb fogódzót éppen a rendkívül konzervatív nyelvjárási jelenségek nyújtják a szintén Benkő által ajánlott módszertani kritériummal: „Érdemleges eredményre csak kettős kritérium fönnállása esetén lehet jutni: egyrészt a sajátos, tipikus nyelvjárási jelenségek egész láncolatát kell számításba venni, másrészt elsősorban rendszerszerűen érvényesülő nyelvi jelenségeket kell vizsgálni” (Benkő 1990: 22). A nyelvjárások vizsgálatának módszertanában a legtöbb fenntartás éppen a szókincs, a szóföldrajz jelenségeivel kapcsolatos, itt a legnehezebb megtalálni, kikövetkeztetni az olyan jelenségeket, amelyek valamilyen értelemben rendszerszerűeknek tekinthetők.

Benkő elemzései az egész nyelvi rendszerre kiterjednek, szóföldrajzi jelenségekre is, és ez, valamint a következő fontos észrevétel, saját elemzésünkben is bátorítást jelent: „amikor tömegesen fölhozható példák lényegében mindig ugyanazt az egyezést, illetőleg különbözőséget mutatják, azt már nemhogy véletlenként, de még mindig ugyanúgy párhuzamosan, illetőleg ellentétesen fejlődött nyelvtörténeti változások lecsapódásként sem lehet értékelni; ezeket összességükben általában korábbi nyelvi-etnikai összefüggések, illetőleg eltérések eredményeinek kell vagy legalábbis nagy valószínűséggel lehet tekinteni” (Benkő 1990: 31).

Halász Péter elsősorban a társadalomnéprajz néhány szempontját érvényesítve foglalkozott a közelmúltban a belső tagolódás kérdésével, noha szóföldrajzi és tárgyföldrajzi hivatkozásai is vannak. Azt is fontosnak tartja, hogy kerüljön sor a *A moldvai csángó nyelvjárás atlaszának* behatóbb elemzésére ebből a szempontból. Az ő elemzéseinek eredményei részben egyeznek a korábbi megállapításokkal, részben árnyalják az elnagyolt képet. Végso következtetéseiben a következő megállapításokra jut: 1. elkülönül „a Román környéki, északi csángóknak nevezett csoport”, 2. kirajzolódik egy csoport Bákótól északnyugatra a Tázló és a Beszterce völgyében, 3. „elkülönül a Bákótól délre, a Szeret jobb partján húzódó települések láncolata”, 4. fontos a Szeret elkülönítő szerepe a déli tömbben, 5. elkülönül a Tatros és a Tázló összefolyásánál lévő települések csoportja (Halász 1999: 40).

2. Már a moldvai magyar nyelvöldrajzi kutatások tervezésekor Szabó T. Attila abban látta annak jelentőségét és célját, hogy „tisztázzuk a moldvai csángó és más magyar nyelvjárások közötti összefüggéseket” (Szabó T. 1959/1981: 511). A munka elvégzésekor, amikor számba vette az eredménye-

ket, világossá vált számára, hogy a távolabbi összefüggések csak a közelebbi és távolabbi magyar nyelvi régiók atlaszai alapján tárhatók majd föl. Erről így ír: „A csángóságnak a többi magyar nyelvjárást beszélő magyarsággal való összefüggése tekintetében az eddig gyűjtött csángó nyelvöldrajzi anyag alapján világosan meg lehet már most is annyit állapítani, hogy a moldvai csángó-magyarságnak legalább kétharmada, a székelyes-csángó nyelvjárást beszélő része, feltétlenül keleti székely betelepülő. Hogy aztán e csángóság nyelvjárása közelebről melyik székely nyelvjárással tart kapcsolatot, sőt továbbmenőleg: van-e, s ha van, milyen kapcsolat van az északi- és déli-csángó nyelvjárás meg a többi magyar, főként pedig éppen a székelyes-csángó és a székely nyelvjárás között, ezzel kapcsolatban ma még világosabban látjuk, hogy ezt az összehasonlító nyelvjárástani vizsgálatot megkívánó feladatot kielégítő módon csak a nagy magyar nyelvatlasz, az erdélyi nyelvjárások vonatkozásában pedig a tőlünk kezdeményezett romániai magyar nyelvtérkép, illetőleg több vidéktérképünk anyagának teljes összegyűjtése és a csángó nyelvtérkép anyagával való egybevetés esetén végezhetjük majd el. E ponton tehát jelen pillanatban legfeljebb többé-kevésbé megalapozott sejtelmekre, de nem kellő körültekintéssel bizonyított eredményekre hivatkozhatnánk” (Szabó T. 1959/1981: 521). Saját munkánk célkitűzéseit tehát már Szabó T. Attila megfogalmazta, és beilleszkedik a moldvai nyelvjáráskutatás mai törekvéiseibe.

3. Saját elemzésünk alapja *A moldvai csángó nyelvjárás atlaszának* 1991-ben megjelent két kötete (a továbbiakban CsángNyA). Ennek anyagát 1949 és 1962 között gyűjtötte a kolozsvári egyetem nyelvészeti tanszékének munkaközössége. Ezzel részben párhuzamosan, csekély időbeli eltéréssel folyt *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* (RMNyA) anyagának gyűjtése Szabó T. Attila előkészítő, tervező munkája nyomán, szinte teljes egészében Murádin László terepmunkájaként, valamint a székely nyelvjárás nyelvöldrajzi fölvételezése, amely egyelőre, anyagában nagyon szemelvényesen, nyelvöldrajzi szótárként jelent meg 1987-ben (SzNyfSz). A következőkben elsősorban ez utóbbiakkal hasonlítjuk össze a moldvai magyar nyelvjárás szóföldrajzi anyagát.

Az a körülmény, hogy három, azonos koncepciójú, a nyelv élete szempontjából azonos időbelinek tekinthető munkálat eredményeire támaszkodhatunk, biztosabbá teheti az összehasonlítást. Szintén az elemzés megalapozottságát növeli, hogy az említett azonos koncepcióban alapvető volt a hitelesség követelménye mind a gyűjtés, mind a lejegyzés tekintetében, a gyűjtők szűk köre nyelvészetileg képzett volt, és szinte kizárólag csak a nyelvi anyagra koncentrált.

Az előző század közepén rögzített, élőnyelvinek tekinthető nyelvi anyag ma azonban már bizonyos értelemben történetinek tekinthető. A változások üteme feltételezhetően ebben a régióban gyorsabb volt az elmúlt félszázadban, mint máshol, mivel olyan régióról van szó, amelyben nagyon dinamikusak a kétnyelvűséggel összefüggő nyelvi folyamatok, megélnékültek a régió belüli kapcsolatok, a legutóbbi időben pedig a köznyelv hatására bekövetkező konvergens nyelvi változások is. Ezek a dinamikus változások mind a konvergencia irányában hatnak, tehát még a szigetjellegű moldvai régióban is elhalványítják a korábbi belső eltéréseket (a román kontaktuselemek általános gyarapodásával, a belső magyar és a belső regionális konvergenciával).

A CsángóNyA két kötete 603 térképlapot tartalmaz.¹ A gyűjtés, majd a térképezés alapjául szolgáló kérdőívet a korábbi Kolozsvár környéki nyelvföldrajzi gyűjtések tanulságai alapján 1949-ben állította össze Szabó T. Attila, majd a helyszíni gyűjtések tapasztalatai nyomán több ízben módosították.² Az a tény, hogy a régió és a moldvai nyelvjárás, népi kultúra kellő ismerete nélkül, gyorsan készült el a gyűjtés keretét és tartalmát meghatározó kérdőív, azzal a következménnyel járt, hogy nem idomult kellőképpen az adott régióhoz, kultúrához, regionális nyelvi változathoz, később pedig ezzel már

¹ A kéziratban levő 3. kötet ún. összesítő jellegű, emiatt erre nem terjedt ki az elemzés.

² Mostanában előkerült kéziratoss feljegyzésében erről a következőket írja Márton Gyula: „1949 nyár elején az egyetem [ti. a Bolyai Egyetem] vezetősége (Balogh Edgár volt a rektor és Cseh Gyula a tanulmányi igazgató) hirtelen anyagi alapot tudott biztosítani nyári kiszállásra. SzTA [Szabó T. Attila, akkor tanszékvezető] abban állapotodott meg velem, hogy a tanszék a moldvai csángó nyelvjárás nyelvföldrajzi felvételezését kezdi meg. Mindezt Szabó T. Attilától tudtam meg, aki azért keresett föl, hogy a gyűjtés módszerét velem megbeszélje. Mivel a kalotaszegi és borsavölgyi gyűjtés során Mózsival [Gállfy Mózes] azt tapasztaltuk, hogy a nagy kérdőívet felesleges minden faluban kikérdezni [...], azt javasoltam [...], hogy két gyűjtő kerékpárral járja be egy kisebb kérdőívvel az egész csángó nyelvjáróterületet, s ennek alapján jelöljük ki azokat a legjellegzetesebb pontokat, amelyeken a nagykérdőívet másik két gyűjtő ki fogja kérdezni. [...] SzTA e módszertani eljárást fenntartás nélkül magáévá tette, s hozzá is kezdett a kiskérdőív megszerkesztéséhez. A terepmunka megosztásában a megállapodás az volt, hogy SzTA és én fogunk gyűjteni a kiskérdőívvel, Mózsi és Vámszer Márta pedig (pont akkor végezte a IV. évet) a nagykérdőívvel. SzTA a gyűjtés történetéről megfelelő részletességgel számolt be a MNy-ben és a MNyj. V. kötetében megjelent tanulmányában. Ehhez én mindössze a következőket szeretném hozzátenni: Mivel SzTA-nak a kérdőívet hirtelen kellett összeállítania, hamarosan kiderült, hogy pótlásra szorul. Így került sor a kérdőív többszöri kiegészítésére, ami szintén nem vált a gyűjtés és az anyag előnyére. [...] A gyűjtés több szempontból nem volt előkészítve (erre idő sem volt). [...] Ezek miatt a gyűjtés úgy elhúzódott, hogy az 1956-ban megkezdett és 1962-ben befejezett ellenőrző gyűjtés során majdnem az egész kérdőívet újra kellett kérdezni.”

nem lehetett kellőképpen összehangolni sem a romániai magyar, sem a székely nyelvöldrajzi kérdőívet. Saját elemzésünkben ez megnehezítette az összevetést.

4. Előre kell bocsátanunk, hogy – amint a tudománytörténeti áttekin-tésből is érzékelhető volt – magát a tagolódást több szempontból lehet vizsgálni. Ebből mindenképpen ki kell zárunk a kétnyelvűséggel kapcsolatos jelenségeket és folyamatokat: ebben van fokozati és típusbeli különbség az egyes régiók között, ezzel azonban csak érintőlegesen foglalkozunk.³ Arra sem terjed ki az elemzés – erre vizsgálati anyagunk nem is nyújt lehetőséget –, hogy az egyes kisépítők településközpontjai miként módosítják a korábbi, hagyományos tagolódást.

Az atlasz 603 térképlapját előzetesen minősítenünk kellett annak megfelelően, hogy relevánsak-e vagy sem a kitérített vizsgálati cél szempontjából. Ennek megfelelően azt találtuk, hogy a térképlapok megoszlának aszerint, hogy szóföldrajzi szempontból 1. viszonylag homogének, tagolatlanok, szűkebb témánk szempontjából nem relevánsak, bizonyító, de legalább jel-zés értékűek lehetnek viszont a moldvai távolabbi, külső magyar kapcsola-tait, közvetve eredetét illetően, 2. viszonylag változatosak, de határozott szóföldrajzi tagolódást nem mutatnak, 3. határozott tagolódást tükröző térképlapok. Munkánk szempontjából nyilván elsősorban ez utóbbiak a legfontosabbak.

Fontos része volt az elemző-összehasonlító munkának, hogy a releváns, határozott tagolást mutató térképlapok adataiból kihámozzuk azt, ami szóföldrajzilag tipikusnak tekinthető. Ez nem volt könnyű, és bizonyára a megoldás sem hibátlan, tekintettel a moldvai magyar régió heterogén jel-legére mind magyar nyelvi szempontból és méginkább a kiterjedt, aktív kétnyelvűségben. Ebben a heterogenitásban egyaránt megtaláljuk a kiterjedt heteronimitást (tautonimitást) és a szinonimitást, olyan „dubletteket”, amelyek a helyi nyelvváltozat változó és változatos voltával kapcsolatosak. Az említett szempontból tagolt térképlapok anyagából elsősorban a lexikális mellékváltozatokat felmutató, területileg kötött tautonimákra voltunk tekintettel, ezeknek a lexémáknak is a tipikus alakját emeltük ki.⁴

³ Ez nem jelenti azt, hogy teljesen figyelmen kívül hagynók a kontaktusjelenségeket. A kétnyelvűségben azonban interferenciajelenségként bármely lexémának megjelenhet – a nyelvöldrajzi gyűjtésekben meg is jelent – a másik nyelvbéli „szinonimája”. Erre még utalni fogunk a továbbiakban.

⁴ Elterjedésüket térképlapokon ábráztuk. Erre a CsángNyA alaptérképét használtuk, azon húztuk meg az adott tagolást tükröző izoglosszát. (Helyszűke miatt ehhez a dolgozathoz nem

A „magyarral” közvetlenül egybeépülő nyelvi anyag

Az 1. csoportba sorolható 335 térképlap, az összes térképlap 55,5%-a. Ebből 221 (36,6%) úgy tagolatlan, hogy a fonetikai, fonológiai eltérésektől eltekintve a nyelvjárási adatok megegyeznek a térképlap címszavával, azaz azzal a szóval, amely a kérdőív megszerkesztői szerint (elsősorban Szabó T. Attila szerint) a magyarban általában jelöli a fogalmat.⁵ A további 114 térképlapon (18,9%) az esetleg csekély, nem releváns változatosságot mutató nyelvjárási lexéma rendszerint általánosabb elterjedtségű, de határozottabban regionális, tájszó jellegű.

Noha külön elemzést érdemelne az említett 221 térképlap címszavának nyelvi rétegek szerinti minősítése, és ez kideríthetné, hogy ezek korántsem minősíthetők mind a sztenderd változat elemének, mégis ebben az arányban részben a nyelvjárási régió közös szókincséhez tartoznak (akárcsak a következő csoport lexémái), részben a magyar nyelv közös szókészletéhez. Ez pedig fontos bizonyíték arra nézve, hogy a magyaron belül szókészlet tekintetében milyen mértékben különálló a moldvai magyar nyelvjárás.

A fogalomkörök szerinti felsorolás és elemzés azt is igazolná, hogy ezek a lexémák a fogalmi jelölés fontossága és az ezzel összefüggő gyakoriság alapján az alapszókincshez tartoznak. Ettől a felsorolástól és elemzéstől azonban terjedelmi okok miatt itt el kell tekintenem.

A külső regionális kapcsolatok irányai a szóföldrajz alapján

A következő alcsoportozáshoz tartozó szókészleti elemek a belső tagolódás szempontjából jórészt szintén irrelevánsak: változatosságuk igen csekély mértékű. Besorolásukkor regionális jellegük, tájszó voltak volt a meghatározó, a

csatolhattuk a 39 munkatérképet.)

⁵ Hangsúlyoznunk kell a homogén jelleg viszonylagosságát. Az ugyanis egészen természetes, hogy a kiterjedt aktív, többnyire másodnyelvi dominanciájú kétnyelvűség körülményei között szinte minden térképlapon akad néhány román nyelvi adat. Ezt a tagolódás és az elemzés szempontjából nem tekintjük relevánsnak. Azt sem, hogy szintén a másodnyelvi dominancia miatt az egyszavas megnevezés helyett alkalmilag körülírások jelennek meg, esetleg nyelvi hiány. Például ilyen az is, hogy a szakirodalom szerint északi csángónak számító településeken a 'testvér' fogalomnak nincs egységes nyelvi jelölése, a románhoz hasonlóan csak a nem szerint elkülönülő *öcsések/húgosak* lexémákat jegyezték le. Azzal sem foglalkozik jelen elemzés, hogy például a 'hordó'-t jelölő szavak azért változatosak, mert mögöttük tárgyi változatosság van. Az ilyen jellegű elemzést külön kell a továbbiakban elvégezni a rendelkezésre álló néprajzi anyag bevonásával.

tájszónak a szakirodalomban általánosan elfogadott értelmezése szerint. Éppen regionális jellegük miatt a szóföldrajzi elterjedtség alapján nagy valószínűséggel megállapítható, hogy melyek közülük jellegzetesen moldvaiak (többnyire archaizmusok, de lehetnek helyi alakulású neologizmusok is), az esetek többségében pedig a régióból kilépve nyomon követhető az egyes lexémáknak a közelebbi vagy távolabbi erdélyi magyar nyelvi régiókban való megléte.

Sajátosan moldvai magyar „endemizmusok”

a) A ’törülködő’ jelentésű *kendező*, *kendőző* (167)⁶ a *ken* ige kihalt ’töröl, dörgöl’ jelentéseivel összefüggő származék (TESz). – A **kocsonya** (229) nevéként az *ótatt*, *ultatt* és egyéb változatai az *alszik*, *álmom* stb. *al-* tövéhez kapcsolódik származékként (TESz). (Erdélyből Csernakeresztúrról, az áttelepült bukovinai székelyek nyelvéből jelzi az RMNyA: 2036.) – A ’kiált’ jelentésben a moldvaiban általános *rikojt* (180) a TESz szerint ahhoz a hangutánzó eredetű szócsaládhoz tartozik, amelynek alapszava a ’sír’ jelentésű, a moldvaiban szintén meglévő *ri~riu* ige. (Moldván kívül, a székely keleti peremén, Csíkmenaságon is lejegyezték a *rikojt* igét; RMNyA: 1377.) – A *tyutyuga*, *csücsüge* ’fűzfásip’ jelentésben (245, RMNyA: 915). – A *csó~csőpúj~szuszkapúj~suska* ’kukoricacsó’ jelentésben. A *csokán~csuga* ’kukoricacsutka’ jelentésben. – A *tyúkmony* a *mony* eredeti ’tojás’ jelentését őrizte meg mintegy elhomályosult összetételként (TESz), a *kigyótyúkmony* így ’kigyótojás’ jelentésű (548).⁷ – A **gomb** (195) moldvai *bong* szinonimája a címszóhoz hasonlóan bizonyára hangfestő eredetű, mint az egész szócsalád (TESz). – Lokális tájszó a ’megszagolja’ jelentésű (*meg*)*illassza*, az északi csángóbeli *bűzgeli*; a ’gyom’ jelentésű *dudó*.

b) Kizárólag moldvainak tűnik a *tanácsol* ’beszélget’ jelentésben (182).⁸

c) Az **alszik** (163) *alaszik* alakváltozata Erdélyben máshol nem fordul elő, a Moldvában is gyakoribb *aluszik* ezzel szemben gyakori népnyelvi forma (RMNyA: 2581). A moldvaiban is csak viszonylag szűk az elterjedési területe: Bogdánfalva, Forrófalva, Klézse, Külsőrekecsin, Diószén, Trunk,

⁶ Az egyéb jelzéssel nem kísért, zárójelben megadott számok a CsángNyA térképlapjaira vonatkoznak. Mivel a dolgozatban kizárólag szóföldrajzi elemzésre szorítkozom, a dőlthetős adatok nem az atlasz fonetikailag pontos és ennél fogva változatos adatai, hanem azok lexéma szintű típusai.

⁷ Erről lásd Lükőnél is: 1936: 77.

⁸ Ennek alapszavát ’beszéd’ jelentésben Lükő jogosan hozza kapcsolatba román megfelelőjével.

Kelgyest, Szabófalva, Ploszkucény. – Az előbbihez hasonlóan a **megjjeszti** (178) *megjjeszti* változata általános Erdélyben, a *meg(i)jjetgeti* viszont itt is csak kis területen: Bogdánfalva, Nagypatak, Forrófalva, Klézse, Kelgyest, Szabófalva, Ploszkucény. – A **csinál** (185) *csinyál* alakváltozata általánosabb elterjedésű a régióon belül és azon kívül is, a sajátos moldvai rövid formák: *csán, sán*, jól körülhatárolható, szűkebb régióban használatosak: Bogdánfalva, Nagypatak, Forrófalva, Dózsa, Csík, Külsőrekecsin, Diószén, Trunk, Lujzikalagor, Szeketura. – A *tilinka* 'fűzfásip' szót Márton Gyula a hangalakjára hivatkozva román eredetűnek tekintette (1972), majd közös munkánkból (RK) kihagyta, elfogadva Tamás Lajos és mások véleményét, hogy a szó a románban magyar eredetű, és a moldvai is ennek csupán helyi alakváltozata. – A **sárga** (275) régióbeli általános *sárig* elsődleges a köznyelvihez viszonyítva, archaizmus (TESz). (Az RMNyA: 892 Halmágyról adatolja.) – A **juh** (394) *johó* változata Erdélyben szintén csak itt fordul elő. – A **húshagyó(kedd)** (580) nevéként a *húshagyat, húshagyás* használatos. – Sajátos alakulat az **amióta** névmás (586) *mitőte*, északi csángóbeli *mitulta* helyi változata.

d) A román hatás néhány példája:⁹

A 'kályha' jelentésű *szóba* (29)¹⁰ és a 'főzőkemence' jelentésű (*vas*)*szóba* (27) visszakölcsönzés a románból. – Az 'orvosság' jelentésű *doftorija, doktorija* (154) szintén a románból való átvétel (RK). – A román *mugur* származéka a 'rügyezik' jelentésű *muguroddzik* (502).

Az égtájat jelölő **nyugat** (463) helyi *napszentület* megfelelője bizonyára nem független a román *asfințitul soarelui* 'naplemente' szótól. A **kelet** jelölője ugyanitt: *napjövet~napfeljövet*.

Változatos, de a tagolódás tekintetében relevánsnak nem tekinthető az **ádámcsutka** (82) szóföldrajza: a Szeret mentén inkább román szóval jelölik, a székelyesben pedig jelzős szerkezetekkel, amelyek közül némelyik román tükörszerkezetnek tűnik (*ádám almája, ádám bogja*) vagy pedig a román szerkezetek alakultak magyar minta szerint.

⁹ A román nyelvi hatással Márton Gyula foglalkozott behatóan (Márton 1972), a moldvai anyag az RK-ba is bekerült. Feldolgozatlan a román nyelvi hatás több szemantikai vonatkozása, például a jelentéskölcsönzés, tükörfordítás stb.

¹⁰ Az egyéb jelzés nélküli számok a CsángóNyA megfelelő térképlapjaira utalnak, a kötetszám külön megjelölése nélkül.

A külső kapcsolatok köre és irányai

a) A keleti székelyben is előforduló lexémák: *csipor* (237, RMNyA: 2064; SzNyfSz: 100–101); *lik* (334); *csiklik* 'csuklik' (168, RMNyA: 1356); *nyüst* 'nyüst' (443, RMNyA: 2183); *fészi* (445, RMNyA: 1061); *csipke* 'tüske' (500, Barcaságban is: RMNyA: 932); *szórdisznyó* 'sündisznó' (538, a délkeleti peremen, de Csernakeresztúron is: RMNyA: 786).

b) A székelyben is általános vagy archaikus elemként, szórványosan vannak meg a következő lexémák: *tanyítottó* (71, SzNyfSz: 414–415); *tenerem* 'tenyerem' (98); *kujakom* 'öklöm' (100, SzNyfSz: 347–348); *szú, szüve* 'szív, szive' (103, RMNyA: 1215); *pipál* (a *pipázik* a mezőségi nyelvjárásra jellemző); *uruság* 'orvosság' (154); *hurut* 'köhög' (175, RMNyA: 2633); *töp(ik)* 'kóp' (183, RMNyA: 1357); *belényuvadatt, elnyuvadatt* 'belefulladt' (186); *papucs* 'női cipő' (187, RMNyA: 2391, SzNyfSz: 79–81); *gagya* (197); *száda~szággya* '(a kemence) szája' (222, RMNyA: 1689); *feteke* (273); *sétét* (276); *gyakor*, illetve *gyér* 'sűrű, illetve ritka (erdő)' jelentésben (291, 292); *gaj~galy* 'göröngy (a szántóföldön)' (323, SzNyfSz: 173–4); *solló* 'sarló' (334); *pityóka* 'burgonya' jelentésben (350, SzNyfSz: 72–74); *csitkó* (391); *disznyó* (397, RMNyA: 527); *gője~gölye* 'koca' (399, RMNyA: 547, SzNyfSz: 258–259) (lásd Lükő 1936: 79); *tulu* 'toll' (405, RMNyA: 416); *lúd* (415, RMNyA: 403, SzNyfSz: 308); *étő* 'méreg' (425); *megéti* 'megmérgezi' (424, SzNyfSz: 316–317); *osztováta* (440, RMNyA: 2170, SzNyfSz: 407–408); *pili, pilinke*, illetve *pilinkél, pilinkéz* 'hópehely, illetve szállingózik (a hó)' (484, 485; SzNyfSz: 210–212); *bikfa* (492); *cserefa* (493); *gyertyán(fa)* (494, RMNyA: 911); *segvakaró* 'csipkebogyó' (499, SzNyfSz: 90–92); *pimpó* 'fűzbarka' (503); *(meg)(b)úzöli* 'megszagolja' (507, SzNyfSz: 390–391); *vágás~takarítás~csutakos* 'irtás' (511, RMNyA: 928, SzNyfSz: 222–223); *csihány* (518, RMNyA: 864); *leánkamadár* 'barázdabillegető' (525, RMNyA: 741); *gyék* (546, RMNyA: 774); *kégyó* (547, RMNyA: 773); *régvel* 'reggel' (561); *éfélekor* 'éjfélkor' (569).

c) A székelyben, a Mezőségen és máshol is archaikus régiókban vannak meg a következők: *szeme szőre, szemszór* 'szempilla' jelentésben (86; RMNyA: 1173); *könyü, könyü* 'könny' (88, RMNyA: 1178), *könyüddzik, könyvez, könyvedzik* (89, RMNyA: 1382); *igyénés, igényés* (297, RMNyA: 918); *urok* '(vadfogó) hurok' (544, RMNyA: 796); *innap* 'ünnep' (578, SzNyfSz: 434–435); archaikus az *ember(állat)* 'férfi' jelentésben (130).

d) A történeti Erdély nyugati felével, a Mezőséggel, távolabbi archaikus kistérségeivel, nyelvjárászigeteivel mutat kapcsolatot a *tüszej* 'tűzhely' jelen-

tésben (Halmágy, Árapatak, Aranyosegerbegy, Kalotaszeg: RMNyA: 1679); *éveg* 'üveg' (239, RMNyA: 2081: Jobbágytelke, Mezőbodon, Mezőpanit, Marossárpatak, Tancs, Magyarsáros, Pipe, Kénos, Magyarlapád; barcasági nyelvjárászigetek, Oltszakadát, Csernakeresztúr); *csillyán~csiján* (518, Rónaszék, Halmágy, Lozsád, Oltszakadát, Erdély pereme: RMNyA: 864); *bimbóddzik~kibingózik* 'rügyezik' (502, Rónaszéken, Tatrangon: RMNyA: 396).

e) Mezőségi: A **bivaly** *bihaj~bihaly* alakváltozata (381, RMNyA: 579), *esztováta* (440, RMNyA: 2170); *gyortyánfa* (494, de Oltszakadáton is: RMNyA: 911). – A 'ruhásláda' jelentésű *láda* (25) a mezőségi *padládával* mutat kapcsolatot (RMNyA: 1754).

f) Transzszilvanizmusok: *tángyér* (234), *kalán* (235), *csutika* 'kukorica-csutka' (344), *murok* 'sárgarépa' (353); *bornyu(cska)* (375, RMNyA: 558); *burján* 'gyom' (517); *üdő* (553); *tennap~tënnap* (559); *szërëda* (573); *réce* 'kacsa' (411, RMNyA: 406); *prücsök* (534, RMNyA: 811); *hamar* 'korán' jelentésben (562). – Akárcsak a moldvai magyar régióban, Erdélyben is általános a *szén* 'szikra' jelentésben (34; RMNyA: 1727). A *kert* itt is osztatlan 'kert+kerítés' jelentését őrzi, mint a székelyben és a Mezőség archaikus vidékein (4, RMNyA: 955, SzNyfSz: 245–6).

g) Általánosabb elterjedtségű a *kócs* (19; RMNyA: 1642); *rádiju* (64); *szemődök* (jóval szűkebb az archaikusabb *szümüldek*: 87; RMNyA: 1175); *feredik* (166, RMNyA: 2688); *kanna* (238), RMNyA: 2064); *tarisnya* (241, RMNyA: 2106); *ganyé* (317); *számlík* (321); *cső* 'vetélő-cséve' (442, RMNyA: 2162); *hónap* 'holnap' (560); *hetüs* (583); *ēső~erső* (601).

Román eredetű elemek

Az adatok lejegyzése óta eltelt fél évszázadban rohamos volt a román dominanciájú kétnyelvűség kiterjedése és mozgása a nyelvcsere irányában, a román nyelvű oktatás következtében a helyi román nyelvjárás mellett általánosá vált a román sztenderd ismerete egy olyan szubtraktív kétnyelvűségben, amely folyamatosan háttérbe szorította a magyar nyelvet (nem említve most fontos tényezőként a magyar nyelv használatát korlátozó, tiltó politikai, hatalmi, egyházi nyomást). Külön-külön jellemző volt erre a korszakra a román nyelvi konvergencia a helyi nyelvjárások stigmatizálásával, az erőltetett urbanizációval; a magyar nyelvi konvergencia is, amely Moldvában 1990 előtt kevésbé volt érzékelhető, azóta egyre inkább a magyar sztenderd jelenlété-

vel, a Magyarországra is kiterjedő mobilitással. A mi vizsgálatunk nagyon kis mértékben tükrözi a jelenségek dinamikáját. Ebben az anyagban is több példa van arra, hogy a két román szó közül az egyik régi, nyelvjárási, a másik új, köznyelvi: *plumb~krejon*, *konděj~tok*, *kászáp~mácselár*, *lemnár~rotár* stb.; arra is van példa, hogy az archaikusabb forma román, az új magyar: *tyibrik~gyufa*. A régi és az új kettőssége néha a magyaron belül jelentkezik: *(nád)méz~cukor*, de a román *záhár* is a mai román köznyelvhez igazodik. A **dohány** térképlapján (148) egyaránt fellelhető az elavult magyar *tubák* és a mai magyar *dohány*, a régebbi román *tábák* (a Szeret menti falvak nyelvhasználatában) és a mai *tutun*. A *tubákot* egyébként az RMNyA (2047) archaikusabb erdélyi pontokról is jelzi: Kászonalitz, Halmágy, Tatrang, Oltszakadát.

A román eredetű szavak fogalmi megoszlásával Márton Gyula annak idején részletesen foglalkozott. Az erdélyi régióhoz viszonyított arányokról az RMNyA adatai alapján azt állapíthattuk meg, hogy az a moldvai magyarban több mint tízszerese az erdélyinek, és ott is nagyobb magyarok által lakott, a Keleti-Kárpátok és a Szeret közötti régió keleti és északi sávjában (RK: 8). A moldvaiban belüli regionális megoszlásról megállapítható, hogy a lexikális kontaktuselemekben megnyilvánuló román nyelvi hatás jóval erőteljesebb a Szeret menti települések nyelvhasználatában, a Keleti-Kárpátok és a Szeret közötti régió keleti felében, és ennek is elkülönülő északi kistrégiójában. Bákó környékén már az előző század közepén is a román neologizmusokban erőteljesebben érvényesült a román köznyelvi hatás.

A román eredetű regionalizmusok egy részében is kimutatható a kapcsolat Erdéllyel, például a 'petróleum' jelentésű *gáz* a székelyben is megvan, a 'csiklant' jelentésű *gidil~gigyil* a mezőségi részen. Külön vizsgálatot érdemelne, hogy ezek önálló átvételek-e az egyes régiókban, vagy pedig részei a történeti kapcsolatnak. Nem lehet kétséges, hogy a Moldvába települő, menekülő székelyek nyelvi változatával a sajátosan erdélyi román átvételek is kijutottak (visszajutottak?) Moldvába.

A román eredetű elemek gyakran a megfelelő magyar szavakkal együtt használatosak, elsősorban a kétnyelvűséggel összefüggő megoszlás szerint, többnyire úgy, hogy jelentésükben megfelelnek egymásnak. Az sem ritka azonban, hogy a román szó és az eredeti magyar között jelentésdifferenciálódás megy végbe, a szinonimadifferenciálódás általánosabb szabályának megfelelően. Ilyen példákat („dubletteket”) mutatott be Márton Gyula említett tanulmányában. Feltűnik ez a fogalmi megkülönböztető funkció növénynevekben is. Mint fentebb jeleztük, a magyar *dinnye*hez viszonyítva a román *pepin* és *hárbuz* a sárga dinnye és a görögdinnye megkülönbözteté-

sét teszi lehetővé, a *bosztán* és a *törökboosztán* a takarmánytök és a sütőtök megkülönböztetését stb.

A következőkben néhány olyan térképlap adatait fogjuk vallatóra, amelyek a fogalom jelölésére szintén a magyar és a román név kettősségét tükrözik határozottabb területi megoszlásban, és rendszerint úgy, hogy a magyar az elterjedtebb. Ez azt is jelzi, hogy a székelyként ismert altípusban, Moldva nyugati sávjában, a Tatros és a Tázló völgyében inkább magyar, a keleti sávban (északi és déli altípusban) inkább román szó használatos.

A jelzett területi megoszlás van az *udvar* és az *ográda* között (3), a *füveny* és a *nászip* között 'homok' jelentésben (a *füveny* transzsilvanizmusnak minősíthető: RMNyA: 1658), a *küszöb* és a *prág* között (16), a *gilincs* és a *klámpa~mâner* 'kilincs' (18) között. A *gilincs* jellegzetesen székely, a gyűjtők megjegyzése szerint a szó a régi típusú zár felemelhető-leereszthető vasnyelvére vonatkozik. Hasonló megoszlású kettősségekben: (*asztal*) *fijók~száltár* (22), *tükör~og Linda* (45), *estáló, istáló~grázsd, szopron* (47). Az *állás* fedett, de nyitott menedékhely a háziállatoknak, a *pajta* zárt, főképpen disznóknak, szárnyasoknak. Általánosabb a *lajtorja*, az északra korlátozódik a *szkára* (49), hasonlóan az *iskola, eskola* és a *skála, szkala* (70). Az *olvással* szemben kiterjedtebb a *csetil~csitil~sitil* (76). A *pézn~péndzs* területileg dominál a *parával* szemben (77), a 'halántéka' jelentésű *vakszème* a *támpla~timpla* ellenében. Az előbbi Erdélyszerte elterjedt regionalizmus (RMNyA: 1191). Az előbbiekhöz hasonló az elterjedtségi aránya a *hólyag* 'vízhólyag' szónak és a *bésikának* (99), a *gyomornak* és a *sztomágnak* (104), az *apámnak* és a *tátámnak* (116), az *anyámnak* és a *mámámnak* (117). A CsángNyA-ban a 'széles bőrv' jelentésű **tüsző**, az RMNyA-ban már a **dészü** a címszó. A moldvaiban ez a keleti székelyben is ismert *dészü(sziju)* osztozik a román *kimér~tyimérrel* (193). A **serény** jelölőjeként a mezőségekben és a székelyben is, akárcsak a moldvai székelyes részlegében, a *serén~szerén*, a régió másik részén a *borbát~urednik~hárnik* lexémákat találjuk (253, RMNyA: 1305). A **gyáva** jelölője a régió nagyobb, nyugati felében a *félénk*, keleti sávjában a *félős*, illetve a román *frikós* (255). A *bátor* lexémával a *szüves~szives* osztozik, és ez utóbbi használati kistrégióját szűkíti a román *îndrăznyc~vojnyik* (256). Egyébként feltehető, hogy a *szüves, szives* is a hasonló jelentésű román *inimos* tükörfordítása. Az erdélyi regionális *kopac* a csak itt előforduló *piresefejű* román párjai a *plēs* és a *tyelbosz* (261, RMNyA: 2574). Változatosabb a **púpos** megnevezése: magyar jelölői a Mezőségen és Tatrangon is ismert *görbe*, az inkább székelynek tekinthető *cipós(hátú)* és a legáltalánosabb *púpos(hátú)*, ezek

román párjai a *gyëbosz~gribonosz* (266). A **szőke** jelölésére előfordul a szintén inkább mezősegi *sárig*, az Erdélyben inkább a székelyre jellemző *szőke* és a román *balán* (270). A 'csirke' jelentésű *pislen(ke)* a TESz szerint „erdélyi nyelvjárásokban és Szlavóniában élő szó”, archaizmusként és regionalizmusként nyilván (vö. Lükő 1936: 80–81), a moldvaiban osztozik az *érce~ércike*, valamint a *csűrke* lexémákkal, amelyek a székelyre jellemzőek (409, RMNyA: 399), a régió keleti felében a román *pujka(cska)* általános, és ez a RMNyA szerint Lozsádról is adatolt román eredetű szó, illetve ennek kicsinyítő-becéző származéka. Az erdélyi nyelvföldrajzban a székelyben is gyakori *gácsér* mellett a Tatrangról is jelzett *ganci* fordul elő, jelentős kiterjedésben a keleti részen a román *răcoj* (413, RMNyA: 407). A *vetöllő* a szövés fontos eszközének nevéként általános terminus Erdélyben és a moldvai nyugati sávjában (441, RMNyA: 2193), kisebb régióban a román *szuvjka~szujka*. A *kalapács* a román *csokánnal* osztozik szóföldrajzilag (450, RMNyA: 1078). Márton Gyula szórványos jelentésmegoszlást figyelt meg a két szó használatában (Márton 1969: 30–31). A **kovács** jelölőjeként archaikusabb névként van meg a *vasverő* a *kovács* mellett, a *férár* pedig a románból átvett szóként (453, RMNyA: 1055). A **fűzfa** (490) magyar nevei hangalakjukban különböznek: *fűcfa~ficfa*, a kettő erdélyi szóföldrajzi megoszlása szerint az utóbbi a Maros mentén tűnik föl és Dél-Erdélyben, a Barcaságban is (RMNyA: 914), a román köznyelvből, illetve a helyi nyelvjárásból átvett nevek: *răkita~láza*. A további magyar és román dublettek: *fenyő(fa)~brád(fa)* (496), *varju~csóra* (524), a **pacsirta** (526) nevéként a *szántó(ka)madár*, amelyet a RMNyA Magyarlapádról jelez (742) és román megfelelője, a *csokîrlán*. A **pióca** (550), mint Erdélyben általában (RMNyA: 775), nagy területen itt is *vérszipó*, román eredetű szóval *lipitor*.

Határozottabb tagolást bizonyító tautonimák

A határozottabb tagolódást mutató térképlapok is megoszlának abban a tekintetben, hogy az eltérés fonetikai-fonológiai, morfológiai vagy pedig lexicális-szemantikai. Az alábbiakban mindezekre kitérünk, de témánknak megfelelően elsősorban a szóföldrajzi megoszlásra leszünk tekintettel.

1. Fonetikai jellegű a **deszka** (8) megnevezésében mutatkozó különbség: a régió nyugati felében (mint általában Erdélyben is) *dëszka*, a keleti rész északi és déli kiségiójában illeszkedéssel *doszka*, *daszka* (az előbbi Halmágyon és Oltszakadátón is: RMNyA: 956). – A magánhangzók illeszkedésében ezzel pár-

huzamos a hasonló elterjedésű *gyortya~dzsorcsa* (ez utóbbiban a régió jellegzetes mássalhangzós megfelelése: *gy: dzs, ty: cs*). – Ide tartozik a *gyertyán(fa)* és a *gyertyánfa* kettőssége (494), ez előbbiekkal megegyező megoszlásban. – Az **ösvény** (55) az északi kiségióban *öszvöny~utaska*, máshol *ösvény*, mint általában Erdélyben. – A labiális~illabiális jelleg szerint oszlik meg a *süket, szüket~siket, sziket* (259: 18. térkép). Az illabiális változatok a régió középső, Bákó környéki részére jellemzőek, Erdélyben pedig a Mezősége (Istvánháza, Héderfája), valamint az északkeleti nyelvjárás máramarosi, szatmári tájain: Rónaszéken, Héderfáján, Koltón, Magyarberkeszen (RMNyA: 2536). – Az előbbivel Moldvában és Erdélyben is jórészt párhuzamos a **fűrész** nevének labiális, *fűrész, fűrisz*, és illabiális, *firész* változata (446). – A **gerenda** (9) északi *girinda* hangalaki változatában már bizonyára román hatás érvényesül (RK). – Szintén fonetikai jellegű a **zsindely** (11) székelyes *zséndej* és a Szeret menti *endel~endely~zendel~zëndely* különbsége, ez utóbbiakban a *zs:* *z* megfelelés és a szóhatártévesztés egyaránt szerepek játszik. Megjegyzendő még, hogy a régió középső részében, távolabb a fenyőerdőktől, nincs **zsindely**, csak *drányica*. – Helyi jellegű fonetikai változat a **lámpa** (40) *lámba* változata, amely eléggé elterjedt a moldvai északi és középső részén.

2. Többeli és névszóragozásbeli sajátosságokkal függ össze a **padlásra** (13) jelentésű *hijuba* (székelyes), *hiba* (Bákó környéki), valamint a *hijba, hijund* (északi) eltérése. A *hiba* gyébként Csernakeresztúrról, Oltzakadátról is adatolt (RMNyA: 1032). – Hasonló jellegű a **hamus** (39) *hammas* és *hamusz* különbsége: az előbbi székelyes, az utóbbi a Szeret menti régióra jellemző. – A **könyvet** jelölő szavak között részben többeli különbségek vannak (székelyes csángó: *levél*, északi csángó: *level*), a déliben gyakran *írás*, Bákó környékén pedig a megfelelő román szók használatosak.

3. Igealakok, igeragozás: a 'kiolt' jelentésű (*ki*)*alit* az *alszik* igében is meglévő *al~ol-* tő származéka, a **kioltja** igealak (37) moldvai *alissza ki* (északi)~*alissa* (déli)~*aliccsa, óccsa* (székelyes) morfológiai és fonetikai változatok.

Szóföldrajz

A jelentősebb fogalomköröknek a téma szempontjából releváns elemeit vesszük sorra a következőkben.

Az **ajak** (78) és az **áll** (80) megnevezésében jól ismert erdélyi jelenség, hogy kiterjedt területen, főképpen a székelyben (de a mezőségekben nem!), az *ajak*nak 'áll' jelentése van (RMNyA: 1159–60), az **ajak** jelölésére itt körül-

író szerkezeteket használnak vagy román kölcsönszót: *szája prémje, szája széle* stb. A moldvaiban megoszlás van ebben a tekintetben: a székelyes a székelyt követi, a többi a mezőségit (illetve a köznyelvit), és mindkét fogalomra román szó is használatos, a román sztenderdnek megfelelő jelentésben (hivatkozza Benkő 1990: 30 is).

Az erdélyi szóföldrajzban is megvan a moldvainak a **hüvelykujjam** (92) és a **nagyujj** (94) jelölésében föltűnő keveredés, interferencia. Az előbbinek a neve a moldvai nagyrészében is *hüvejkēm*, a régió keleti felében azonban *nagyujjam* (hivatkozza Benkő 1990: 30 is), akárcsak a mezőségi Bacában, Sófálván, Feketelakon, Mezőkeszűben, Tancson, Oltszakadátan, Lozsádon (RMNyA: 1238). A *nagyujj* ebben a használatban szintén összefügghet a hasonló jelentésű román *degetul mare* névvel. A **nagyujj** az előbbi megoszlással egyezően *középsőujj* (ott, ahol a *nagyujj* 'hüvelykujj' jelentésű), máshol pedig a jelölés megegyezik a köznyelvivel. – A **gyűrűsujj** (95) neve a régió nyugati és középső részében *nevetlen ujj*, mint általában a székelyben is (RMNyA. 1241), keleten és északon *gyűrűsujj*, amely a szintén használatos román *inelárnak* is megfelel jelentésében. – A **szemhéja** (85) jelölésére lazább birtokos jelzős szerkezetek szolgálnak, a székelyesben: *szeme héja*, *szeme bőre*, a régió centrumában *szeme kupája*, *szeme pillanca*, keleten pedig román eredetű szavak. – A **bél** (105) neveként párhuzamosan használatos az egész régióban a *bél* és a *hurka*, akárcsak a székelyben (RMNyA: 1220), a mezőségre inkább a *bél* a jellemző.

Az ember testi állapotára, elemi cselekvéseire viszonylag kevés fogalom szerepel a CsángNyA-ban. Ezek közül figyelmet érdemel az E/1. személyben szereplő **izzadok** (174), amelynek jelölésében megoszlás van a keleti *hevülök* és a nyugati *i(dd)zadok* között, az előbbire csak a moldvai régióból van adat (RMNyA: 1352). A *hevül* 'izzad' nyilván összefügg a *hév~hő* 'forró' szóval (285), amely területileg a *forró*tól különül el, és a kettő megoszlása között is kimutatható a párhuzamosság. – Ikes és iktelen változatban egyaránt előfordul, az előbbihez hasonló területi megoszlásban, a *fáj(ik)* és a *sér(ik)~sérík* (172). A 'fáj' jelentésű *sér* archaizmus csak itt őrződött meg (RMNyA: 2607); ugor kori örökség (TESz), a mai nyelvben csak származékaiban él (*sért, sérül* stb.). – A **sír** ige (179) hármas tagolódást mutat: az északi kiséregióban az archaikus *riu* használatos, a déli, középső részen: *bög*, a keleti, nagyobb régióban a köznyelvi és az erdélyi magyar nyelvjárásokban is általános *sír* (RMNyA: 1379). – A 'hányik' jelentésű (169) *hántat(odik)* és *okád(ik)* között nincs határozott területi megoszlás, ez utóbbi mégis inkább a régió középső részén jelenik meg. – Párhuzamos egy-

mással a **csiklantom** (170) és a **csiklom** (171) jelölőinek szóföldrajzi megoszlása. Az előbbire a Szeret mentén a román eredetű *gigyilem*, az utóbbira az ugyanabból a tőből alakult *gigyilóddzöm* használatos, a székelyes részen pedig a *csiklintom~csiklom*. A román eredetű *gidil~gigyil* a Mezőségen, Kalotaszegen elterjedt, Lozsádon is ismert tájszó (RMNyA 1323–1324). – A **becézi** (177) ezzel a szóval megnevezve nem fordul elő. Helyette a Szeret mentén az északi részen *dajkálja*, a délin *becélteti*, az ettől nyugatabbra fekvő régióban: *kényezteti*.

Az elvontabb szellemi műveletek közül a számoláshoz tartozó **második** számnév (602) a székelyes altípusban megegyezik a köznyelvi-vel, a keleti sávban azonban a *kettő* tőszámnévből alakult származék: *kettődik~kettüdik*.

Az emberi tulajdonságok közül korábban már hivatkoztunk a **bátor** jelölőinek megoszlására (256). Az általánosabb *bátor* mellett a Bákó környéki, déli régióban a *szüives~szives* szerepel ebben a jelentésben. – A címszóként is szereplő **büszke** (302) jóval ritkább, mint a *kevéj~kevély*. Ez utóbbit az archaikus nyelvállapotú erdélyi régiókból jelzi a RMNyA (1304): a székely keleti, déli pereméről, a délkeleti nyelvjárászigetéről, Oltszakadátról, Lozsádról is. – A **lusta** jelölésében hasonló a megoszlás: a Szeret menti középső részen a főnévnek érzékelt *rest* szó *röstös~röstész* melléknévi származéka tűnik föl, ettől nyugatra, a székelyes részen maga a *röst* szó (254). A *rest* hasonló jelentésben erdélyi archaikus nyelvállapotú régiókban tűnik még föl: a Mezőségen, a Szamos mentén, a székely nyelvjárás peremrészein, nyelvjárászigetek nyelvhasználatában (RMNyA: 1311).

Jellemző további néhány más, anyagra vonatkozó tulajdonság jelölése. A **sűrű** (283) jelölője maga a *sürü* szó, az északi régióban román tükörszóként: *vastag*. – A **híg** (284) jelölésére szolgáló *vékony* feltételezhetően szintén román tükörszó. Hasonló jelentésű mezősegi kutatópontokon, a Maros mentén, valamint Tatrangon, olyan településeken, amelyekre a két-nyelvűség is jellemző és az archaikus nyelvhasználat is (RMNyA: 1911). A moldvai régió középső részén néhány ponton az előbbivel párhuzamosan a *híg* is előfordul, viszonylag összefüggő területen pedig, a déli kistérségben a *víg* (!). – A székelyben is megvan az 'illatos' jelentésű *jószagú~jó büzzű* (289, RMNyA: 869), amely a moldvai székelyes régiójára jellemző. A Szeret menti településeken nem a *jó*-, hanem a *szép*- jelző vagy jelzői előtag dominál, és ebben szintén feltételezhető román hatás.

A CsángNyA-ban egy térképlapon szerepelnek a **gyermekringató eszközök** (46). Ilyen szerepet is betölt a *tekenyü*, *tekenyő*, de ettől formá-

jában is eltér a *bölcső*, és ennek lehet helyi neve a *rengető* (kisebb régióban), és más lehet a *hinta*.

A szóalkotással összefüggő párhuzamosság van a **himlő** (114) és a **himlőhelyes** (115) között. Az előbbi a székellyel határos részeken és Bákó környékén, mint a keleti székelyben is (RMNyA: 2640, 2641): *apró*, az északi kis régióban: *himlü, hümlő*, az utóbbi *aprókóte(s)*, illetve *himlüssz*.

A **rokonsági terminológia** vonatkozásában figyelmet érdemel az, hogy több közös eleme van az **asszony** (128), a **nő** (129) és a **feleségem** (131) szófeldrajzának. A régió nagyobbik részében az elsősre az *asszony* szó használatos, 'nő' jelentésben az *asszony(állat)~fejérnép*, az utolsó: *asszonyom~feleségem~fejérnépem*. Az északi kiségióban mindhárom fogalomra a *nép~níp* szó használatos, és ez mintegy megerősíti azt, a TESz-ben csak feltételezésként megfogalmazott véleményt, hogy a *nép* etimológiailag összefügg a *nő* szóval. – A **nagyapám, nagyanyám** (119, 120), illetve a **dédanyám, dédapám** (121, 122) megnevezésében részben abban tapasztalható határozottabb tagolódás a román kontaktuselemekkel való keveredés mellett, hogy a székelyesben és a Bákó környékiben gyakoribb az *apóm, apókám~anyóm, anyókám*, az északiban a *nagyatám, véntatám~nagyamám, vénmámám*. Ez utóbbiaknak ugyanitt, akárcsak a Mezőségen, 'dédanyám, illetve dédapám' jelentésük is van (RMNyA: 2435, 2436). A *déd(i)*-előtag csak a Bákó környéki, déli településeken használatos. – Az **apóst** (137) jelölő *ipa* és az **anyóst** (136) jelölő *napa* szót archaizmusként csak az északi kiségióban, valamint a régióhoz tartozó Ploszkucényban és a déli Bogdánfalván jegyezték le. Ezek a finnugor. örökséghez tartozó szavak Erdélyből nem kerültek elő (RMNyA: 2491, 2493). A Bákó környéki falvakban a tágabb 'nagyapa, nagyanya', 'dédapa, dédanya' jelentést is hordozó *apó (apika), mámó* jelöli a fogalmat. – Határozott a megoszlás az **édestestvér** (112) jelzői előtagja tekintetében: a nyugati részen *édes-*, a Szeret mentén *jó-*. Az utótagban különül el az északi kiségió, ott nem lévén egységes jelölője a 'testvér'-nek, csak az *öcs* és a *húg*. – A **mostohatesvér** (140) viszonylag általánosan ismert, noha román eredetű és körülíró megnevezései elég gyakoriak. Az északi kiségióban a *testvér* szó hiánya miatt a körülíró kifejezések is külön alakultak a *fiú-*, illetőleg a *lánytestvérre*: *kettődik öcsészek, nem jó öcsészek; nem jó hugaszak*. – A **törvénytelen gyermek** (113) a székelyes részen: *bitang*, a Szeret menti településeken román eredetű jelöléseket találunk vagy szintén román mintára alakult szerkezeteket. – Az **egyidősek** (252) megnevezésére használatos a köznyelvihez közel álló, a székelyben is ismert változatok mellett (RMNyA:

1474) az *egykorácsuk~egykorásuk~egykorácsijak*. Ez utóbbiak Erdélyben is archaikus nyelvállapotú peremtelepüléseken és a Mezőségen fordulnak elő: Borszék, Mezőverese gyháza, Mezőbodon, Misztótfalu, Felsőtők.

A *lakodalom*, az általános szabálynak megfelelően, a régió nyugati felében a román *nuntával* párhuzamosan használatos (123), a *men(y)ekező*, szintén a *nuntával*, a Szeret menti településeken. – A *vőfély* szó, noha a székelyben általános (SzNyfSz), a moldvaiban szinte ismeretlen (124). A fogalom jelölésére a román *vornic*, *vornicsel* a legelterjedtebb, magyar terminusként pedig a *hivatató*, *hijogató*. Ez Erdélyben inkább mezőszégi és a peremterületekre jellemző: Magyarszovát, Mezőköbölkút, Kalotaszentkirály, Zselyk, Tatrang, Kóbor, Halmágy, Krizba, Gyimesbükk (RMNyA: 2482).

A **koldus** (159) megnevezésében viszonylag határozott megoszlás van a Szeret menti régióra jellemző *kapagató* és a nagyobb, nyugati régió *kéregető*, *kódus* között.

A **viselettel** összefüggő terminológiában magának a **visel** (199) igének a keleti részen a *hordoz* a megfelelője, amely *horgya* változatban Dél-Erdélyben, valamint északon Rónaszéken és Magyarberkeszen is előfordul (RMNyA: 2358), a székelyes változatban: *visel~vüsel*. Az előbbiben román hatás feltételezhető. – A **nagykabát** (200) térképlapján a régió viszonylag kiterjedt keleti felében a *szoknya* szó jelenik meg. Az RK szerint pontosabban ez 'férfiruha, ujjas, térdig érő daróckabát' jelentésű. A székelyes régióban ennek *cédőle~zeke* a neve. – A **csizma** (189) a Szeret menti településeken archaikus névvel *saru~száru~szaru*, ettől nyugatra *csizma*. – A **gyöngy**(sor) (205) a keleti sávban *ilvaszu~olvasó*, a nyugatiban *gyüngy*.

Viszonylag rendszerszerű megoszlás van az **étkezésre** vonatkozó szókincsben. Maga az *étel* szó (211) a székelyesben van meg, a keleti sávban az *ebéd* szónak van ilyen sajátos, helyi jelentése. Ezzel van összefüggésben az étkezési alkalmak megnevezése: a székelyesben: *ebéd* 'reggeli', *dél* 'ebéd', *vacsora*, a keleti sávban: *reggeli ebéd*, *eszünk délre*, *est(él)i ebéd*. A 'reggeli' jelentésű *ebéd* megvan a barcasági nyelvjárászigeteken, Oltszakadáton, a mezőszégi Mezőbodonban, Marosbogáton, Magyarszovát, Ördögösfüzesen, Mezőverese gyházán, Zselyken, Bedében (RMNyA: 1883), az 'ebéd' jelentésű *dél~délebed* inkább a Mezőségre jellemző Kalotaszegig, az *ebéd~délebed* inkább a székelyre (RMNyA: 1884). – Az **éhes** (279) az előbb megoszlás szerint keleten *ehe(zett)*, a **szomjas** (280) *itlan~ihazatt*, a székelyesben *éhes~étlen*, *szonnyu*, *szonnyus*. Az *éhomra* (210) mint transzszilvanizmus Moldvában ritkább, archaikus szavakként van meg az *éhere~ehere*. Szintén regionális archaizmusként van meg az északi kiségióban a *szütkü*

'túrószacskó' jelentésben (227). Helyi jellegű, szintén a Szeret völgyében, a *rombalék* 'kenyérmorzsa' jelentésben (220, RMNyA: 2000). – A (fagyott zsírt) **kiolvaszt** (231, (RMNyA: 1932) jelölésére az *olvaszt* mellett a keleti sávban a helyi jellegű *engeszt(él)* használt. – A **rántotta** regionális névváltozatai (232) a **tyúktojás** (418) nevével összefüggésben alakultak. A székelyesben *tojásrántott(a)*, a Szeret menti archaikus nyelvallapotú településeken *tyúkmonyrántott*. – Az **aludttej** (226) a régió nagyobbik, székelyes felében a köznyelvinek megfelelő (RMNyA: 518), a keleti részében: *sebesteji*. Noha a gyűjtők elképzelhetőnek tartották, hogy a két szónak esetleg nem ugyanaz a jelentése, a *sebes* 'savanyú' jelentésének ismeretében (287) valószínű, hogy ugyanarról a tejtermékről van szó.

A paraszti munka eszközei közül több is szerepel a CsángNyA-ban. A **tiló** két fajtája is: a **nagyoló tiló** (433), amellyel a kendertörés durvább műveletét végzik, és a **finomító tiló** (434). Az előbbi elnevezései közül már többen korábban is felfigyeltek a *tiló* és a *ráktató* területi megoszlására. Ez utóbbi a régió keleti sávjában, a mezőségi altípusban általános, nyilván a *rág* ige származéka.

A **népi hangszerek** közül szélesebb körben is ismert a **furulya** (247) keleti sávbéli helyi alakulású *sültü~szültü* neve. Ennél jóval szűkebb a **hegedű** (248) szintén helyi *cinige* elnevezése, párhuzamosan az igei származékkal: *cinigél* (249). A székelyes változatban: *hedegül~mozsika*, *hedegül~mozsikál*.

A **földművelés, állattartás** szókincséből a CsángNyA kérdőívében külön címszóként került be a **göröngy** (a szántóföldön: 323) és a **göröngy** (az úton: 324). Viszonylag kiterjedt területen, a régió közepén, a *gaj~galy* a fogalom általános jelölője, függetlenül attól, hogy milyen göröngyről van szó. – Az a szóföldrajzi tagolódás, amely Erdélyben a **kalász** (328) jelölésében van meg a *búzafej* és a *kalász* között, a moldvaiban is megvan: ez utóbbi az északi kistrégióra jellemző (Erdélyben inkább mezőségi), az előbbi pedig a székelyben, a kalotaszegiben általános (RMNyA: 47). – A természet növények terminológiájában itt is az a jellemző, hogy az újvilági növények elnevezése változatos, dominánsan román nevekkal, határozott tagolódás, elkülönülés nélkül, a régi növények névanyaga pedig meglehetősen homogén, mint a nyelvterület nagy részén. A **napraforgó** (348) névanyaga a változatosságban is pontosabb tagolódást tükröz: a Szeret menti, északi és déli pontokra jellemző a *naputánjáró~naputánvirág*. – A **gyűjtjük** (a szénát) térképlapján (372) a székelyes részen dominál a *takarjuk*, tőle keletre a *gyűtjük~gyüccsük*, az erdélyi helyzet analógiájaként.

A háziállatokra vonatkozó anyagban néhány esetben szintén tanulságos a szóföldrajzi megoszlás. Ilyen a **tehén** térképlapja (374), amelyen a nyugati és a keleti kistrégió szerint különül el a székelyre is jellemző *tehen*, és a helyinek tekinthető *ünő(cske)* (RMNyA: 552). Az *ünő* ebben a jelentésben elterjedésében helyi, pontosabban itt az átadó törökségi nyelvekbeli jelentését őrizte meg (TESz). Ezzel mutat párhuzamosságot a *kanca* és a *kabala* megoszlása (389), és a *kabala* is az átadó szláv nyelvekbeli eredeti jelentést őrzi a moldvai keleti régiójában (TESz). – A kecskegidára vonatkozó címszót a CsángNyA szerkesztői még **gödölyeként** jelölték meg (393), a moldvai régióban pedig a székelyes részen a *kecskeolló* a jellegzetes név, a keleti sávban pedig *kecskefiú* (RMNyA: 484). Az *olló* ebben a jelentésben, amely először a *Besztercei Szójegyzékben* tűnik föl, szintén ótörök eredetű, regionálisan pedig jellegzetesen székely. – A **csirke** esetében (410) a szóföldrajzi tagolódást a székelyes *csürke* és a Szeret menti *pislen(ke)* képviseli. A *csürke* alakilag jellegzetesen székely (RMNyA: 400). A *pislent* a székelyből mint archaizmust szorította ki a *csürke*, egyébként a Dunántúlon és Szlavóniában is megvan (lásd Lükő 1936: 80–8). Talán nem véletlen, hogy a TESz ez utóbbi első előfordulásait a Münchener-kódexből és az Apor-kódexből idézi, azaz a huszita biblia Tatros várában másolt szövegeiből. Archaikus és regionális jellege kétségtelen, Moldván kívül a szintén archaikus Tatrangról adatolja az RMNyA. – A **kacsafióka** (414) szintén tagolódást mutató jelölő a keleti *pipe(ske)~récepipe* és a székelyes *réce(cske)~récefiú*. A TESz szerint mind hangutánzó eredetűek, a *pipe* többféle madár, háziszárnyas jelölője a történeti források szerint, a moldvaiban is a kacsán kívül a lúd fiókáját is jelöli (417).

A háziállatok hangját utánzó szavak, valamint az állatúzők, -terelők közismerten változatosak a nyelvterület egészén. Tárgyalt témánk szempontjából mégis van egy, amelynek tagoltsága figyelemre méltó. Ez a kakas hangját utánzó **kukorékol** (408). A székelyes altípusban a *kikirel~kukkurigol~énekel* fordul elő, a keletiben a *szól~szoll~szull*. Az *énekel* bizonyára román tükrörszó, a *szól* viszont a román hatástól független, helyi, perszonifikáló jellegű terminus.

A **kutyakölyök**re (421) vonatkozó elnevezések közül szintén a keleti (északi és déli) kistrégióra korlátozódik a *cenke(cske)~cenke(fiú)*. A TESz ismeretlen eredetűként tartja számon, és 'kutya, vadászkutya' jelentésben első adatolásként a *Besztercei Szójegyzékből* idézi. A székelyesben *kutyakölyök~kutyacska~kutyafiú* (RMNyA: 719). A **veszett** (423) fogalmára székelyesként maga a *veszett* szó használatos, valamint a mezőségiben is föltűnő *dühüs* (RMNyA: 722), a Szeret mentén pedig a *dühütt*.

Ebből a témakörből említést érdemel a **méh** terminológiája. A régió jelentős (inkább székelyes) részében a (regionális) köznyelveknek tekinthető *mé(j)(ecske)* dominál, egy szűk régióban pedig a *raj* szónak van 'méh' jelentése (Szabófalva, Balusest, Kalugarény, Ploszkucény, Gajdár, Dózsa, Bogdánfalva, Lujzikalagor).

A háziállatokra vonatkozó egyéb terminológiából szintén egészen szűk régióra korlátozódik a 'gyapjú' jelentésű *gyepű* (396: Kelgyest, Szabófalva, Balusest, Ploszkucény). Ez lehet tisztán hangrendileg elkülönült változat, de köze lehet a meglehetősen tisztázatlan, sokféle jelentésben használt köznyelvi *gyepűhöz* is. A **kendermagos** (406) jelölésére a *kendermagos*, a *tarka* és az *iromba* szó szolgál, határozottabb területi megoszlás nélkül. Ez utóbbi a TESz szerint viszonylag kései adatalású, szlovák eredetű. Mindennek részben ellentmond az, hogy Erdélyben a legarchaikusabb régiókban fordul elő (RMNyA: 421): itt Moldvában, továbbá a Székelyföld peremén (Kézdiálmás, Gelence, Gyergyószentmiklós, Sikód, Dobó; aztán: Halmágy, Böllön); továbbá a Mezőségeen (Magyardécse, Mezőköbölkút, Mezőpanit, Istvánháza) és az északkeleti régió peremén (Egri, Kőszegremete, Szapáryfalva).

A természet jelenségei köréből a **dörög** fogalmára (473) általában hangutánzó igék használatosak. Így van ez a moldvaiban is azzal a releváns megoszlással, hogy a székelyes altípusban *mendörög~görget*, a keleti, Szeret menti altípusban: *durrag*. – Ennél is világosabb a (fa)**levél** (504) terminológiai megoszlása: a székelyes altípusban, mint általában a székelyben is, *lapi*, a keleti sávban: *levél*. Ez utóbbi van meg a mezősi nyelvjárásban, a dél-erdélyi pontokon és köznyelvi elemként a székelyben is (RMNyA: 940). – A fanevek közül a *száldok* a **hársfa** neveként (491) szintén a székelyre jellemző, a *hárs(fa)* viszont, amely Moldvában szűkebb régióra korlátozódik (Kelgyest, Szabófalva, Balusest, Ploszkucény, Prálea, Vizánta), a mezősi típusra jellemző (RMNyA: 905). – A **csalán** (518) változatos és rendszeretlen táji elnevezéseiről ismert. A moldvai megoszlása azonban egyáltalán nem rendhagyó: a székelyes altípusban a székellyel egyezően *csihány*, a Szeret menti altípusban pedig *csillyán~csiján*. Ez utóbbi ismét az archaikus peremrégiókhoz, -szigetekhez kapcsolja a moldvainak ezt az altípusát, hiszen Erdélyben Halmágyról, Oltszakadátról, Lozsádról, Rónaszékről jelzi a RMNyA (864).

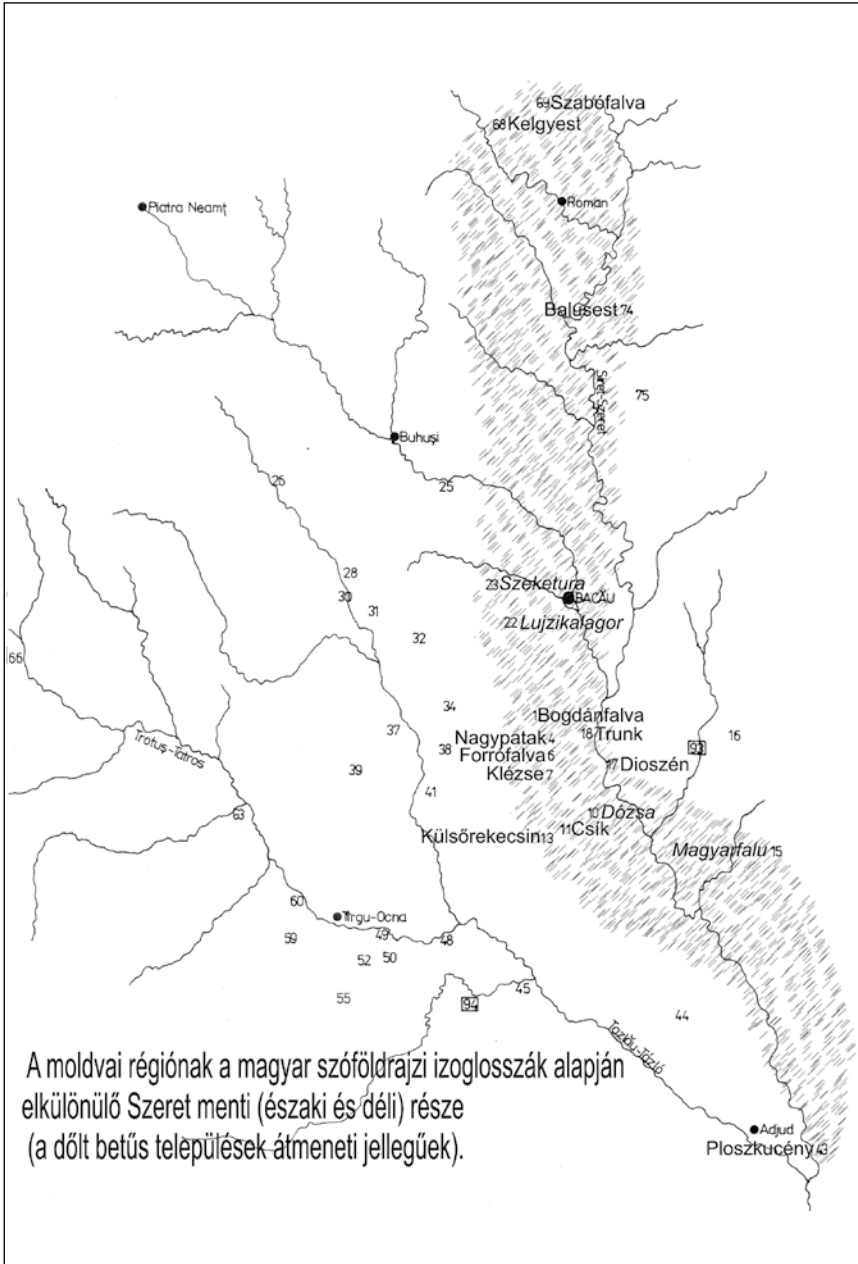
Az állatnevek közül az északi kiségióban (Szabófalva, Kelgyest, Balusest és Ploszkucény) a *bereb* összefoglaló névként jelöli a **madár** (519) fogalmát és a **veréb**ét is (521), a székelyesben az előbbi *madar*, az utóbbi *vereb*. (A tágabb összefüggésekre lásd RMNyA: 723, 735). – A két

területi altípusnak megfelelő megoszlás van az **egér** térképlapján (529): a székelyesben *féreg*, a keletiben *egér*. A fogalmat jelölő szavak erdélyi szóföldrajza szerint ez utóbbi a Mezősége jellemző (RMNyA: 765). – A *benevér* a **denevér** neveként (532) a Bákó környéki (déli) településekre jellemző: Bogdánfalva, Nagypatak, Forrófalva, Klézse, Dózsa, Csík, Külsőrekecsin, Diószén és Trunk. – A **nyúl** (540) és a **nyúlfióka** (541) terminológiájában a párhuzamosság azzal kapcsolatos, hogy az ismétlődő kettős tagolódásnak megfelelően a székelyes altípusban *nyúl*, illetve *nyúlfiú*, mint a székelyben is (RMNyA: 782, 783), a keleti sávban *files~filesz*, illetve *filesfiú~fileszfiu*.

Összegzés

1. A szóföldrajzi elemzés alapján is beigazolódik, hogy a moldvai magyarok nyelve szorosán kapcsolódik a magyar nyelvhez általában és még több szállal az erdélyi magyar nyelvhez: kétségtelenül a magyar nyelv táji, regionális, szigetjellegű változata. A történeti Erdély területén tudvalevőleg két nyelvjárási régió van: a mezőségi és a székely. A *Magyar dialektológia* (Kiss szerk. 2001) a moldvai magyar régiót önállóként, különállóként tünteti föl, jellegében és eredetében azonban a két erdélyi régióhoz kapcsolódik, nagyobbik, nyugati fele, néhány Szereten túli településsel székelyes altípusú, kisebbik, keleti, Szeret menti része mezőségi altípusú.

Magunk 52 térképlap szóföldrajzi izoglosszáit összegeztük statisztikailag a mellékelt térképen (a térképen a számok a CsángNyA kutatópontjai). A jelenségek jóval több mint felében egyezést mutat 12 település, északról délre haladva: Szabófalva, Kelgyest, Balusest, Bogdánfalva, Nagypatak, Forrófalva, Klézse, Trunk, Diószén, Csík, Külsőrekecsin, valamint a telepítéssel legdélibbé vált Ploszkucény (a jelenségek számának csökkenő sorrendjében: Szabófalva, Kelgyest, Bogdánfalva, Trunk, Ploszkucény, Forrófalva, Klézse, Nagypatak, Diószén, Külsőrekecsin, Balusest, Csík). További négy település nyelvhasználata közel áll ezekhez: Dózsa, Lujzikalagor, Szeketura, Magyarfalu, a térképen ezeket halványabb körök jelzik. A közös jelenségek a mezőségi, belső-erdélyi kapcsolódást mutatják, valamint az azokkal részben közös archaikus jelleget. Ezek a települések jórészt a Szeret völgyében vannak, többségük a Szeret jobb partján, Bákótól délre. Tőlük keletre, a Szeret bal partján is vannak azonban ettől eltérő típusú, székelyes nyelvhasználatú falvak: Kalugarény, Ketris, Lábnyik.

2. Ennek alapján a régió két nyelvjárási altípusa a mezőségi (keleti, Szeret menti) és a székelyes (nyugati).

3. További 24 olyan térképlapot elemeztünk a CsángNyA anyagából, amelyen az északi különül el a többitől, 6 térképlapon pedig a déli. Ezen az alapon indokolt a mezőségi altípuson belül külön kistrégióknak tekinteni a legizoláltabb, legarchaikusabb északit (Ploszkucénnal együtt) és a Bákótól délre fekvő kistrégiót.

4. Településtörténetileg és egyéb, ennél perdöntőbb nyelvi anyag alapján (amelyből a legfontosabbakat Benkő Loránd sorakoztatta föl idézett tanulmányában) a két altípus történetileg Erdély más és más régiójából származik, más és más korszakból. Pontosabban: a belső-erdélyi régióból korán, a 13–14. században és viszonylag rövid időszakban – tömegesen és szervezeten – történhetett a kitelepítés és letelepítés a Szeret mente északibb és délibb részeire, azok elődeié, akik a mai mezőségi altípus archaikus változatát beszélik. A székelyest beszélők elődei folyamatosan és bizonyára nagyon kis csoportokban, esetleg egyénileg kerültek ki Moldvába, a Székelyföldre közelebb eső vidékekre. Bátoríthatta őket annak tudata is, hogy ott magyarok élnek. Kivételes történelmi események okozhatták az olyan, menekülés-szerű kitelepedést, mint a pusztinaiaké és a frumószaikaké volt a madéfalvi veszedelem után.

5. Az előbbieket miatt nem tartom valószínűnek, hogy nyelvjárási alapon vagy más megközelítéssel azt is tisztázni lehetne, hogy a székelyes falvak elődei a Székelyföld mely vidékeiről kerültek jelenlegi lakóhelyükre.

6. Elsősorban a társadalomnéprajz feladata, hogy a Halász Péter által kezdeményezett vagy ahhoz hasonló módszerekkel feltárja a magában a régióban végbement konvergenciákat és divergenciákat, a kapcsolódásokat és elkülönüléseket, amelyeknek egyaránt lehet rokonsági, vallási vagy éppen gazdasági háttere. A nyelvi folyamatokról általában tudjuk, hogy azok a korábbi hosszú történelmi időszakban a nyelvi szigetekre jellemző elszigetelődés, változatlan megőrzés elve szerint váltak egyre archaikusabbá, a két magyar nyelvjárási altípus az érintkező területeken hatott egymásra, közeledett egymáshoz. Kívülről azonban mind erőteljesebbé vált a román nyelv dominanciája, és ez elsősorban éppen a keleti sávot és az izolált északi kistrégiót érintette, itt eredményezett már a legújabb korban dinamikus nyelvcserét.

7. Több érv szól amellett, hogy meg kellene fontolni a *csángó* név szaknyelvi használatát. Egy korábbi időszakban Romániában tilos volt nyomtatásban leírni a szót, aztán divatként, mintegy konjunkturalisan jelentése a mai köznyelvi, de még szaknyelvi használatban is egészen általánossá vált,

szinte a *szórvány*, a *peremhelyzet* szinonimájává. A szavak jelentésének, hitelének egyik sem tesz jót: sem a tiltás, sem a divat. Ugyanakkor ideológiai alapon folyamatosan manipulálják a moldvai magyarok identitását: politikusok, egyháziak és még nyelvészek is kétségbe vonják magyar identitásukat. A nyelvészet, a dialektológia ennek az ellenkezőjét igazolja. És a magyar identitásuk azzal is összhangban van – és bizonyára ez a legfontosabb –, hogy maguk is elsősorban *magyarnak* tekintik saját magukat, román népi környezetük is *ungurnak*, a *csángót* pedig többnyire magukra nézve sértő, stigmatizáló elnevezésnek.¹¹

Szakirodalom

BENKŐ Loránd

1990 *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből.* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 188.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest

BENŐ Attila – MURÁDIN László

2002 *Csángó Dialect–Csángó Origins.* In: Diószegi László (ed.): *Hungarian Csángós in Moldavia. Essays on the Past and Present of the Hungarian Csángós in Moldavia.* Teleki László Foundation–Pro Minoritate Foundation, Budapest, 163–175.

GUNDA Béla

1988 *A moldvai magyarok eredete.* *Magyar Nyelv* LXXXIV. (1) 12–24.

HALÁSZ Péter

1999 Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásának vizsgálatához. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben.* (A Magyarorsággutatás könyvtára, XXIII.) Teleki László Alapítvány, Budapest, 33–53.

¹¹ Erre nézve Pávai István közölte saját gyűjtésű anyagát az 1990 utáni időszakból: *Etnonimek a moldvai magyar anyanyelvű katolikusok megnevezésére* (Pávai 1999). A mostani kedvező konjunktúra akár vonzóvá is teheti a csángó identitást és elnevezést, ez azonban nem segít abban, hogy szaknyelvi szinten is pontos és hiteles legyen a használata.

JUHÁSZ Dezső

2004 Csángó kutatás és nyelvföldrajz: egy kérdéskör tudománytörténetéhez.
In: KISS Jenő (szerk.): *Nyelv és nyelvhasználat a moldvai csángók körében*. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 221.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 136–166.

KISS Jenő (szerk.)

2001 *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest

2004 *Nyelv és nyelvhasználat a moldvai csángók körében*. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 221.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest

LÜKKŐ Gábor

1936 *A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolata az erdélyi magyarsággal*. 2. kiadás. (Néprajzi Füzetek, 3.) Budapest

MÁRTON Gyula

1954. *A moldvai csángó nyelvjárás atlaszának munkálatairól*. *Magyar Nyelvőr* LXXVIII. (5–6) 376–382.

1958 *Román tükörszók és tükörkifejezések a moldvai csángó nyelvjárásban*. *tudia Universitatum Victor Babeş et Bolyai. Series Philologia* III. (1958) 187–189.

1969 *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. (Nyelvtudományi Értekezések, 66.) Akadémiai Kiadó, Budapest

1972 *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

PÁVAI István

1999 Etnonimek a moldvai magyar anyanyelvű katolikusok megnevezésére.
In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. (A Magyarságkutatás könyvtára, XXIII.) Teleki László Alapítvány, Budapest, 69–82.

SZABÓ T. Attila

1953 *A kolozsvári magyar egyetem munkaközösségének nyelvföldrajzi kutatásai a moldvai csángóság körében*. *Magyar Nyelv* XLIX. (3–4) 508–514.

1959/1981 *A moldvai csángó nyelvjárás kutatása*. In: Uő: *Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek* V. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 482–527.

Források

- CsángNyA = GÁLFFY Mózes – MÁRTON Gyula – SZABÓ T. Attila (szerk.): *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza I–II.* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 193.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1991
- MNyA = DEME László – IMRE Samu (szerk.): *A magyar nyelvjárások atlasza I–VI.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968–1977.
- RK = MÁRTON Gyula – VÖŐ István – PÉNTEK János: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Kriterion Kiadó, Bukarest, 1977.
- RMNyA = MURÁDIN László – JUHÁSZ Dezső: *A romániai magyar nyelvjárások atlasza I–IX.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1995–2005.
- SzNyfSz = GÁLFFY Mózes – MÁRTON Gyula: *Székely nyelvföldrajzi szótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- TESz = BENKŐ Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1984.

